

Problematika péče o děti mladší tří let v České republice

KRISTINA KALITOVÁ *

Injustice in Child Care for the under 3-Year-Old Children in the Czech Republic

Abstract: The article discusses theoretical and practical issues of child care for under three-year-old children. The article looks at the issue from three perspectives which affect injustices. Firstly, in terms of every day struggles for recognition, which should have been understood as full-fledged activity with appropriate social status. Secondly, in terms of redistribution of public resources and financial reward for caring for children under the age of three. Thirdly, in terms of political injustice, which will inevitably limit people's capacity to engage in all kinds of civic and political activity. Following the Nancy Fraser's thinking, article shows that it is necessary to understand recognition and redistribution unconditionally but in the unified horizon. The structures of injustice for children under the age of three are connected and only one of these approaches is not able to solve injustice. The article brings, with the helping hands of critical methods, new perspectives, and approaches to care issues that target breaking actions of national Czech Republic norms and remove rigid social and institutional systems and policies that structure inequality on this field.

Keywords: social justice; care for children under three years of age; redistribution; recognition; representation

DOI: 10.14712/23363525.2023.23

Úvod

Nespravedlnosti v oblasti péče o děti mladší tří let¹ jsou spojovány zejména s jejím nedostatečným kulturním, ekonomickým ohodnocením a nerovnou politickou reprezentací. S tím souvisí znevýhodnění pečujících v rámci společenské hierarchie. Studie promýšlí problematiku a strukturu nespravedlnosti péče o děti mladší tří let v české společnosti po roce 1989 s přesahem do evropského prostoru. Ten v tomto ohledu poskytuje nové perspektivy a možnosti náprav nespravedlnosti v této oblasti. Studie vychází z predikce, že institucionalizované normy² české společnosti neumožňují pečujícím o děti mladší tří let, jakožto rovnoprávným osobám, plně participovat na sociálním životě. Jejich činnost nemá dostatečný respekt a společenský status a nenaplnuje tak nejobecnější význam spravedlnosti, kterým je podle Fraser, z jejíž koncepce spravedlnosti tato studie vychází, tzv. participační parita³ [Fraser 2007: 157]. Je tedy potřeba zkoumat, jakým způsobem lze měnit současné hodnotové, normativní rámce české společnosti a její instituce.

* Mgr. Kristina Kalitová, Ph.D., Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, Katedra výchovy k občanství, Fráni Šrámka 3, 709 00, Ostrava. E-mail: kristina.kalitova@osu.cz

¹ Studie se omezuje na péči o děti mladší tří let na základě institucionálního rozčlenění, které je v ohledu péče nemá dostatečné kapacity, aby zamezila nespravedlnosti v této oblasti. Podrobněji s. 13.

² Institucionálními normami mám pro potřeby této studie na mysli právní, vzdělávací, sociální a rodinné institucionální normy.

³ Participační parita „odmítá formální pojetí rovnosti jako nedostatečné, drží se teorie toho, že respektovat rovnou autonomii a morální hodnotu druhých znamená přiznat jim status plnohodnotných partnerů v sociálních

Studie se zaměřuje na péči o děti mladší tří let věku, protože právě tento typ péče,⁴ je-li vykonáván v rámci rodiny, je nezřídka vyloučen z principů spravedlnosti. Pro správné stanovení norem spravedlnosti v oblasti péče o děti mladší tří let by mělo dojít k redefinici společenského významu této činnosti, čímž dojde k překročení ekonomického chápání tohoto pojmu [Cohen 2008]. S využitím metody kritické teorie je cílem studie nalézt tři řády nespravedlnosti na úrovni nerovné redistribuce, kulturního zneuznání a nerovné politické participace v české společnosti. Dalším krokem je nalézt pozitivní trendy v českém a evropském prostředí a zhodnotit alternativní přístupy, jež by mohly otázky nespravedlnosti v oblasti péče o děti mladší tří let řešit a jež by mohly zaručit pečujícím členům společnosti participační paritu. V tomto ohledu vychází studie z předpokladu, že jednou z příčin nespravedlností v oblasti péče, v české společnosti po roce 1989, je nedostatečné zajištění institucionální péče o děti mladší tří let [viz např. Bičáková – Kalíšková 2015].

1. Stav poznání a teoretická východiska

Problematika spravedlnosti péče o děti mladší tří let je v současné době velmi aktuální a je jí v současném českém i evropském prostoru věnována čím dál tím větší pozornost. Vedle českých studií [Saxonberg 2012; Hamplová 2012; Kalitová 2021; Pertold 2018; Ettlrová 2006, 2006a, 2006b 2007; Ezzeddine 2014; Uhde 2008] existuje řada významných zahraničních studií [Búriková Sekeráková 2017; Hochschild 2008; Mahon 2016; Neyer 2003], které diskutují téma nespravedlnosti péče o děti mladší tří let. To je této studii nahlíženo z hlediska nedostatečné dostupnosti institucionálního zabezpečení služeb pro děti mladší tří let v České republice. Zajištění institucionální péče je pak chápáno jako jeden z důležitých nástrojů, který umožňuje skloubit rodinám s malými dětmi rodinný a pracovní život, a které dokáže zmírňovat nepravdělnosti v třech námi vytyčených oblastech.

Zmíněné české i zahraniční analýzy upozorňují na význam poskytování denní péče o děti mladší tří let a zkoumají dopad na zaměstnanost matek i porodnost v jednotlivých zemích. V evropském prostoru dochází výraznému posunu a reformám péče [např. Hoem 2006]. Podpora institucionální péče o děti mladší tří let a výchovných zařízení se dostala i do doporučení Evropské komise, které jsou zaměřeny na rodinnou politiku zemí EU. V posledních letech byla provedena celá řada mezinárodních srovnání a analýz, která podporují institucionální vzdělávání dětí mladší tří let věku a hovoří o jejím pozitivním efektu [D'Addio 2005; Pertold 2018; OECD 2011, 2017, 2018, 2020]. Tyto studie upozornily na nespravedlnosti a potřebu institucionální péče o děti mladší tří let i v českém prostředí. Česká republika oproti ostatním evropským zemím v dostupnosti péče o děti mladší tří let totiž výrazně zaostává [srv. OECD 2017, 2018, 2020].

Na druhé straně se stále častěji dostává do veřejného prostoru diskuse o vhodnosti institucionální péče a dětí mladší tří let, o jejím vlivu na vývoj a socializaci dítěte [např. Matějček 2005; Šturma 2012]. Zde je zmiňována zejména problematika kvality a dostupnosti

interakcích. To navíc znamenám, že je třeba zajistit, aby měl každý člověk přístup k institucionálním předpokladům participační parity – především k ekonomickým zdrojům a k sociálnímu postavení, které jsou nutné k tomu, aby mohl jednat jako rovný mezi rovnými“ [Fraser – Honneth 2004: 286].

⁴ Je nutné rovněž rozlišit neplacenou péči, kterou vykonávají rodinní příslušníci dítěte, a péči o děti placenou. Oba typy péče o děti mladší tří let vykonávají ve většině ženy a oba principy vykazují nespravedlnosti na poli přerozdělování a uznání.

této formy péče, přičemž za nevhodnější jsou stále považovány rodinné formy péče. Další studie se zaměřují na ekonomickou stránku problému, přičemž zkoumají (ne)spravedlnosti péče z hlediska dopadů na trh práce a zaměstnanost žen [OECD 2011; Del Boca 2006; Ettlerová 2006b]. Jiné studie [Honneth 2004; Budlender 2008; Lynch 2009] se zase zabývají kulturním zneuznáním péče o děti mladší tří let, problematikou zneuznání pečujících a otázkami sociálního statusu v rámci společenské hierarchie. Na otázky politické reprezenatce a politické participace pečujících o děti mladší tří let se pak zaměřují autoři jako Clark a Moss [2005] nebo Cagliari [2005]. Všichni výše uvedení odborníci se zabývají tématem péče z různých perspektiv – politických, kulturních, ekonomických či psychologických. To v současné době hodnotového pluralismu nepřináší dostatečná normativní, praktická ani institucionální řešení nespravedlností, které se na poli péče o děti mladší tří let vyskytují. Z tohoto důvodu byla pro naplnění cílů práce ve studii použita trojdimenzionální teorie Nancy Fraser. Ta ve svých pracích [Fraser 2016, 2016a, 2017] promýšlí problematiku nespravedlnosti péče v jednotném rámci. Ten zahrnuje nespravedlnosti v oblasti přerozdělování, uznání a politické reprezenatce, aniž by bylo jedno redukováno na druhé. To by mohlo dopomoci k chápání mnohoúrovňovosti (ne)spravedlností péče o děti mladší tří let v české společnosti po roce 1989 a k naleznutí nových normativních přístupů, které by mohly být vztaženy k institucionální praxi.

2. Metodologie a analytický model sociálních nespravedlností

Studie používá metodologii kritické teorie, která zkoumá sociální realitu na základě trichotomie: kritika, deskripce a normativita. V oblasti péče o děti mladší tří let je nejprve snaha směřována k nalezení nežádoucích prvků sociální reality české společnosti na úrovni ekonomické, politické i kulturní. Druhým krokem je popis žádoucích složek této reality, s pomocí příkladů z jiných států EU, díky čemuž můžeme anticipovat možnou strukturaci sociální skutečnosti. Posledním krokem je stanovení normativity, který by měla být přepisem žádoucího stavu péče o děti mladší tří let, který povede ke změně společenské reality. Oproti metodě kritické teorie, která se v posledním kroku, při stanování normativity zaměřuje na teoretickou rovinu, se více orientujeme, vzhledem k povaze zkoumaného tématu, na rovinu praktickou.

Analýza samotných třech dimenzí nespravedlnosti péče o děti mladší tří let vychází, jak bylo již uvedeno výše, z teoretických základů trojdimenzionální teorie Nancy Fraser. Ta zkoumá prvky sociální reality a nespravedlnosti péče z hlediska nerovné redistribuce veřejných zdrojů, z hlediska zneuznání některých členů nebo činností jako plnohodnotných a z hlediska nerovné politické reprezentace, která upírá některým členům společnosti politický hlas. Participační parita pak slouží jako normativní model, který by měl zajišťovat ve všech třech oblastech rovnost a spravedlnost [podrobněji Fraser 2007].

Fraserové rozdělení nespravedlností na tři domény bylo podrobeno kritice. Například [Young 2007] vystupuje proti dělení nespravedlností do jednotlivých sfér. Butler [2008] zase kritizuje Fraserové redukcionismus kultury na politiku identity [srv. Fraser 2007]. Fraser se s touto kritikou vyrovnává [Fraser 2010], když uznává, že nespravedlnosti zřídka kdy existují v čistých formách a odvolává se na heuristické výhody tohoto přístupu. Tvrdí, že oddělení tří dimenzí (ne)spravedlnosti je klíčové, pokud mezi nimi chceme nalézt shodu nebo nesoulad nerovností a strategií jejich řešení. Vzhledem k mnohoúrovňovosti

nespravedlnosti péče o děti mladší tří let a zaměření současného výzkumu na konkrétní témata a pozitivistický přístup ke zkoumání nerovností v této oblasti, aniž by byla dostatečně promyšlena normativní stránka, byl ve studii zvolen trojdimenzionální přístup. Ten pomůže odhalit jednotlivé nespravedlnosti ve všech třech oblastech, nalézt pozitivní trendy v českém i evropském prostoru. Na konec se na jeho základě pokusíme, v jednotném rámci, promýšlet normy a formy náprav těchto nespravedlností ve vztahu k české společnosti a její stávající institucionální struktuře péče o děti mladší tří let.

2.1 Redistributivní (ne)spravedlnost v péči o děti mladší tří let

Nápravy nespravedlností se z redistributivního hlediska primárně zaměřují na institucionální a ekonomická opatření, která by měla pečující osoby ochránit před znevýhodněním. Stávající redistributivní principy jsou zakotveny v hospodářské struktuře společnosti a politické ekonomii, kde hraje důležitou roli pojem třída. Třídní uspořádání společnosti je definováno ekonomicky prostřednictvím vlastnictví a trhu práce [Fraser 2004: 81]. Jednotlivé třídy disponují rozdílnými zdroji a cílem efektivní redistributivní politiky sociální spravedlnosti by mohlo být ekonomické stírání rozdílů mezi nimi. Sama redistributivní politika, ale takovéto nespravedlnosti generuje, neboť hluboce zakořeněná společenská struktura dělí práci na odborné a neoborné, mužské a ženské, přičemž péče o děti mladší tří let spadá do kategorie práce neoborné, ženské [Mitchell – Hamplová – Chaloupková – Kotýnková 2012]. Nevyžaduje speciální kvalifikaci a je spojena s neplacenou prací v domácnosti, která tuto nespravedlnost ještě prohlubuje [např. Bubeck 1995].

Fraser [1998, 2007, 2016] upozorňuje na fakt, že přínos pečující osoby je na trhu práce chápán jako doplňkový. Péče o děti mladší tří let neprodukuje ekonomický zisk na základě kterého, je posuzován status jednotlivců uvnitř státně organizovaného kapitalismu. Socioekonomické přerozdělování jako jediný princip náprav nespravedlnosti v oblasti péče o děti mladší tří let se jeví jako nedostačující, jelikož dostatečně neřeší prohlubující se materiální nerovnosti v příjmech a vlastnictví. I přes stávající principy redistributivních politik,⁵ dochází k neustálému vzestupu nerovností, které ovlivňují pečující [Eurostat 2020].

Ze studií [Mitchell – Hamplová – Chaloupková – Kotýnková 2012] vyplývá, že finanční podpora a nastavení systému dávek v České republice musí být provázena změnami i v dalších oblastech rodinné politiky, byť je tato podpora důležitým zdrojem příjmů zejména pro rodiny v raném věku dítěte. Rodinné dávky eliminují potenciální vznik chudoby a zajišťují redistribuci směrem k rodinám s dětmi, „a tedy rovnoměrnější rozložení nákladů na výchovu dětí mezi členy společnosti, a konečně umožňují redistribuci podle pohlaví a podporu osobní nezávislosti členů rodiny, zejména žen“ [Mitchell – Hamplová – Chaloupková – Kotýnková 2012: 20]. Nicméně tyto redistributivní systémy nejsou schopny zajistit uznání pečujících osob o děti mladší tří let věku, úplnou ochranu před chudobou nebo možnost budoucího zapojení pečujících do trhu práce.

⁵ Mezi principy redistributivních politik můžeme v rámci ČR řadit příspěvek na péči, přídavek na dítě, rodičovský příspěvek, příspěvek na bydlení, porodné ad. Podrobněji na mpsv.cz.

2.2 (Zne)uznání v péči o děti mladší tří let

Uznání chápeme jako záležitost spravedlnosti [Fraser 2004]. Jejím porušením dominantnější kulturou dochází k devalvací statusu plnohodnotného partnera v sociální interakci, což narušuje sebe porozumění členů skupin. Tak vznikají stereotypní přístupy k různým společenským skupinám a kategoriím. Uznání je chápáno jako otázka statusu. Vychází ze zkoumání institucionálních kulturních hodnotových vzorců na základě dopadů na postavení jedinců ve společnosti [Fraser 2004, 2007]. Spravedlnost uznání by měla splňovat podmínku rovného společenského statusu jednotlivců uvnitř struktur společnosti, uznání jejich individuality a možnosti plnohodnotně participovat na všech oblastech společenského života.

V otázkách péče o děti mladší tří let staví teorie uznání do centra pozornosti intimní sféru a péči jako lásku a ctnost [Fraser 2016]. Pokud se pečující nedostává dostatečného uznání jejich činnosti, nejsou pečující sto plně participovat na životě společnosti ani rozvíjet intersubjektivní vztahy, které jsou pro péči o děti mladší tří let nutnou podmínkou. Formy uznání jako historicky proměnné konstanty, by pak mohly poskytnout všem členům společnosti status plnohodnotného partnera, aniž by se staly dominantními typy normativity [Honneth 1995]. Principy uznání jsou „normativním potenciálem, který se znovu uplatňuje v každé společenské skutečnosti, protože je tím nejtěsnějším způsobem spjat se strukturou lidského zájmu“ [Fraser – Honneth 2004: 303].

Zneuznání je vytvořeno společenskými institucemi, které strukturují sociální interakci podle kulturních norem bránící participační paritě [Fraser 2007]. Cílem správně fungujícího postavení pečujících o děti mladší tří let je „připravit o institucionalizovanou platnost kulturní hodnotové vzorce, které brání participační paritě neboli rovnoprávné účasti, a nahradit je vzorci, které takovou účast podporují“ [Fraser 2004: 54]. Takové zneuznání, v oblasti péče o děti mladší tří let, se v české společnosti projevuje zejména v budoucím obtížnějším postavení pečujících na trhu práce. Nejvíce jsou ohroženy domácnosti samoživitelů, samoživitelek, rodiny se třemi a více dětmi a domácnosti rodičů s nízkým vzděláním [Mitchell – Hamplová – Chaloupková – Kotýnková 2012: 94].

2.3 Nerovná reprezentace a problematika rámce v oblasti péče o děti mladší tří let

Předchozí formy náprav nespravedlností, nejen na poli péče o děti mladší tří let, se odehrávaly na území národních států v tzv. keynesiánsko-westfálském rámci.⁶ V tomto rámci nebyla při určování podmínek spravedlnosti připisována role těm, kteří se teprve měli stát jejími subjekty, ani těm kteří měli být z národního rámce vyloučení [Fraser 2007: 176]. Normy a institucionální opatření vhodné pro nápravu nespravedlností, v oblasti péče o děti mladší tří let, by tak, vedle otázky „co“ je třeba napravit, měly pokládat rovněž

⁶ Keynesiánsko-vestfálský rámec spojuje ekonomický směr 20. století, jehož požadavkem je doplnit tržní ekonomiku stabilizační hospodářskou politikou, která je zaměřena na dosažení plné zaměstnanosti se systémem, v němž státy mají svrchovanost nad domácími záležitostmi, zatímco v jejich vzájemných vztazích neexistuje nikdo suverénní. Mezinárodní politika se řídí systémem konvencí a smluv, které jsou ovšem těžko vynutitelné, pokud participované státy odmítají spolupracovat. Prolomením tohoto rámce vzniká globální politika, která se liší od mezinárodní politiky tím, že zde vznikají formy globálního řízení a správy, které sice mají základ v národních státech, ale existují zároveň i mimo ně [Fraser 2007].

otázku „kdo“ a „jak“. Tím bude naplněn princip participační parity. Ten je koncepcí výsledku, což znamená, že principy spravedlnosti jsou spravedlivé pouze v případě, že dovolují všem relevantním aktérům rovnoprávně participovat na sociálním životě. Zároveň je koncepcí celého procesu, pomocí kterého lze hodnotit demokratickou legitimitu norem, a který podmiňuje dosažení spravedlnosti v ekonomické i statusové rovině. „Normy jsou legitimní tehdy a jen tehdy, když mohou vzbuzovat souhlas všech zainteresovaných ve férových a otevřených procesech deliberace, jichž se mohou všichni rovnoprávně účastnit“ [Fraser 2007: 178].

Naplnění participační parity a stanovení legitimních norem v době hodnotového pluralismu a narůstajících globálních interakcí lze, dle Fraser [2004, 2007], dosáhnout za pomoci rozšíření principů přerozdělování a uznání o třetí princip nápravy nespravedlnosti, kterým je politická reprezentace. Přerozdělování a uznání jsou politické do té míry, že jsou předmětem politických sporů a je vyžadováno jejich posouzení ze strany státu. Reprezentace má vedle toho konstitutivní charakter, který ustanovuje kritéria sociální sounáležitosti, čímž určuje, kdo je člen. Dochází ke specifikaci uznání a přerozdělování v tom smyslu, že reprezentace nám ukazuje, kdo je zahrnut a kdo vyloučen z okruhu těch, koho se týká spravedlnost [Fraser 2007: 159]. Politická sféra tak zohledňuje dopady nadnárodních struktur a procesů v oblasti sociální spravedlnosti. Ignorování politické dimenze při kritice přerozdělování a uznání může snadno vést k metodologickému nacionalismu, který by mohl nepřímou prohlubovat nespravedlnosti uznání a přerozdělování v globálním prostoru. Příkladem mohou být obtíže a tlak, který je vyvíjen na skloubení rodiny a práce, či časová náročnost práce [např. Ettlrová 2006b].

Cílem rovné politické reprezentace v otázkách péče o děti mladší tří let by mělo být nalezení způsobu, jak lze do požadavku na rovné politické zastoupení začlenit znevýhodněné skupiny a poskytnout jim tak hlas, který bude slyšet.⁷ Pouze prostřednictvím rovné nepřímé i přímé politické účasti⁸ mohou pečující o děti mladší tří let kontrolovat, kdo bude zastávat veřejné funkce, které ovlivňují rodinnou a sociální politiku české společnosti. Každému dotčenému by měla být poskytnuta možnost sdělovat informace a preference svých potřeb⁹ a vytvářet tak tlak na změnu stávajících norem, politik a institucionálního aparátu [srv. Pitkin 2007; Pollak 2009] Samotná možnost účasti na rozhodovacích pravidlech státu je hodnotou uznání, která přichází s tím, jak se jedinec stává řádným členem politického uspořádání. Právě rovná politická reprezentace tedy může pomoci informovat o normativním smýšlení pečujících o děti mladší tří let, o tom, jaké druhy nerovností by měly být považovány za přijatelné a jaké ne [Uhde 2008; Young 1990].

⁷ Znevýhodněné skupiny, jejichž hlas není slyšet, by mohly mít například nárok na zvláštní zastoupení, tak aby systém politické reprezentace odpovídal diferenciované pluralitě společnosti, a aby byla naplněna představa inkluzivní demokracie. Tak to navrhuje například Young [2000] nebo Uhde [2008].

⁸ Nepřímá politická reprezentace ve smyslu práva volby a tím ovlivnění volebních výsledků. Přímá reprezentace ve vlastní politické participaci a účasti na politickém životě společnosti (spolky, hnutí, politické strany, svazy ad.).

⁹ Čeští rodiče pečující o děti mladší tří let vidí absenci a nespravedlnost v oblasti péče o děti mladší tří let v nedostatečném a nekvalitním aparátu institucionální péče ve formě jeslí, dětských skupin, mikrojeslí nebo neochoty umisťovat děti mladší tří let do mateřských školek. Vyplývá to například ze studie Analýza dostupnosti zařízení péče o děti v předškolním věku [Zykanová – Janhubová 2020], která byla zpracována na základě požadavku Ministerstva práce a sociálních věcí, konkrétně Odborem rodinné politiky a ochrany práv dětí a vychází z nedostatku dat v oblasti poskytování služeb péče o děti v předškolním věku.

Naopak nerovnosti politické reprezentace mohou mít za následek to, že vládní politika nebude plně odrazet přání¹⁰ dotčených občanů, důsledkem čehož jsou nespravedlnosti v otázkách přerozdělování a uznání. Je nutné si uvědomit, že politická reprezentace a veřejné mínění je nejen důsledkem, ale i příčinnou existujících politických norem a procesů, přičemž nástroje, jak ovlivňovat toto veřejné mínění jsou dostupnější vrstvám, které nejsou ve společnosti nikterak znevýhodněny. To snižuje podporu a efektivitu boje proti ekonomické nerovnosti a zneuznání.

3. Redefinice normativního rámce – požadavek participační parity

Navrhované zahrnutí přerozdělování, uznání a politické reprezentace do jednotného rámce, který by podporoval participační paritu, pomůže odhalovat, jakým způsobem nespravedlivé podmínky v pozadí, zkreslují domněle demokratické rozhodování, tak i nedemokratické procedury, které vytvářejí nerovné výsledky [Fraser 2007:179]. Participační parita v tomto případě slouží jako kritický ideál, který umožňuje odhalit existující překážky participace a tyto překážky identifikovat. Neinterpretujeme participační paritu jako konkrétní normativní požadavek, ale jako afirmativní cestu k transformaci společnosti, stejně jako to činí Fraser [Fraser 2004, 2007]. V souladu s Rákosníkem [2009] pak chápeme ideál participační parity jako diagnostický nástroj k odhalení nespravedlností, nikoliv jako prostředek legitimizace norem [Rákosník 2009]. Jak bylo v předchozích kapitolách ukázáno, participační parita je oblasti péče o děti mladší tří let porušována ve všech třech rádech, které jsou do ní zahrnuty. Dochází k nespravedlnostem na úrovni přerozdělování, uznání i na úrovni politické reprezentace.

4. Trojdimenzionální požadavek spravedlivé péče o děti mladší tří let

V předchozích odstavcích byly teoreticky vytyčeny tři důležité aspekty, které nalzáme v nespravedlnostech na poli péče o děti mladší tří let. Řešení těchto nespravedlností lze, ve shodě s Nancy Fraser [2007], vidět ve sjednocení přístupů jejich náprav do jednotného rámce, který bude podporovat péči o děti mladší tří let sociálně, ekonomicky i politicky. Jednou z možností, jak toho docílit, jsou afirmativní metody a restrukturalizace soudobých českých systémových opatření, jež budou zahrnovat kategorie přerozdělování, uznání a politickou reprezentaci. Tím by mohlo dojít k vytvoření normativních a institucionálních kritérií omezujících znevýhodnění pečujících o děti mladší tří let. K nápravě takto složitých, mnohoúrovňových typů podřízení je totiž nutné chápat sociální fakta jako celek, aniž by jedno omezovalo nebo určovalo druhé. Nabízející se afirmativní změna by mohla být založena na přístupu, který odstraňuje kulturní znehodnocení péče uvnitř hospodářství (a i jinde) [Fraser – Honneth 2004: 103].

Mezi požadavky současných úvah o (ne)spravedlnosti péče patří rozdělení péče o děti mladší tří let rovnoměrně mezi všechny členy společnosti [např. Neyer 2003; Lynch – Baker – Lyons 2009]. V rodinné sféře je potřeba prosazovat principy spravedlivé dělby péče o děti mladší tří let [Hamplová 2012; Tronto 2013]. „Namísto společnosti ovládané

¹⁰ Více polovičních úvazků, dostatečnost sítě zařízení denní péče o děti, volná pracovní doba [srv. Ettlrová 2006b; Zykánová – Janhubová 2020].

konfliktem v mezích zákona a zaměřené výhradně na ekonomický zisk bychom měli společnost, která svůj nejdůležitější úkol spatřuje v prospívání dětí a rozvoji pečujících vztahů, a to nejen v osobních kontextech, ale i mezi občany a za účasti vládních institucí“ [Held 2015: 38].

Základní podmínkou rovnosti péče o děti mladší tří let je právě možnost všech pečujících podílet se na interakcích a na utváření procesů, které budou zahrnovat jejich potřeby a požadavky, které doposud strukturovaly jejich podřízení, a to přímo možností vlastní politické participace na lokální, národní i mezinárodní úrovni, nebo nepřímo kdy jejich hlas bude reprezentovat demokraticky zvolený zástupce. Dalším příkladem forem reprezentace a vytváření nových struktur, které budou bojovat proti nedocenění péče o děti mladší tří let a proti omezení pečujících ve společenské hierarchii, může být vyslyšení pečujících. Ti volají zejména po větší flexibilitě na trhu práce, v rodinné a sociální politice, po zohlednění potřeb a praktických zkušeností, které by se měly v reálu promítnout do způsobu myšlení o spravedlnosti péče o děti mladší tří let a tím v konečném důsledku do norem a institucí české společnosti.

5. Vliv dostupnosti institucionální péče o děti mladší tří let na zaměstnanost a postavení žen v ČR

Problematika nespravedlnosti péče o děti mladší tří let je spojena s postavením žen ve společnosti. Stávají formy a dostupnost péče o děti mladší tří let v České republice [srv. *Zykanová – Janhubová 2020; Ettlerová 2006b*] nezlepšují rovnováhu mezi profesním a rodinným životem. Dostávají se do přímé souvislosti s nespravedlnostmi, které se týkají postavení žen na trhu práce, otázek feminizace chudoby a dalších. Young [2010] zmiňuje, že podřízenost žen vyplývá právě z toho, že pečují. Problém vidí v institucionalizovaném násilí, které na genderové úrovni omezuje sebeurčení jedinců jejich vyloučením z rozhodování o tom, co se jich přímo týká. Sarah Berk v knize *The Gender Factory [1985]* hovoří o tom, jak se péče o děti stává továrnou na výrobu pohlaví. Pevné genderové konstrukce rozdělují ženy a muže v rolích, které zasahují do rodinné, intimní sféry. Ve většině států EU je patrný tento konstitutivní vztah mezi sociální politikou a normativním očekáváním, které konstruuje realitu matky, pečovatelky [Berk 1985: 15].

Znevýhodnění žen je založeno na faktu, že neplacená, pečující práce spočívá zejména na jejich bedrech, čímž je silně ovlivněna jejich možnost participovat na práci placené a je omezeno jejich společenské uznání. Náprava spočívá nejen ve zlepšení rovnováhy mezi rodinným a pracovním životem, které by se mělo stát sociálním imperativem, ale i v politických změnách, které nabídnou pečujícím takové podmínky, které pomohou ke skloubení rodinného a pracovního života. Příkladem mohou být prakticko-politické kroky, které se zaměřují na efektivní rodinnou politiku. Za tu lze považovat severský typ rodinné politiky, kde hraje silnou roli stát, který klade důraz na rovnost příležitostí, dobré životní podmínky dětí, vysokou zaměstnanost žen i na sladění rodiny a zaměstnání [Hoem 2005; Kamerman 2003, 2006]. V českém prostředí nicméně stále převládá tzv. kontinentální typ rodinné politiky, který zdůrazňuje tradiční rodinné uspořádání a roli tradiční rodiny, které omezuje účast žen na pracovním trhu a poskytuje nedostatečnou institucionální podporu péče o děti mladší tří let. Vzhledem k představeným třem typům nespravedlností na úrovni péče o děti mladší tří let se jako nejefektivnější nastavení sociální a rodinné politiky

jeví právě severský typ péče a politiky, který ale v českém prostředí naráží na kulturně-historicko-sociální kontext [Matějková – Palonciová 2003, 2004].

Nespravedlnosti péče o děti mladší tří let jsou s postavením žen úzce propojeny a je nezbytné, aby afirmativní kroky, zmírňující dopady nespravedlnosti v této oblasti, postavení žen reflektovaly. Nedostupnost nebo nedostatečný počet míst pro děti mladší tří let může být totiž způsoben úzkým zaměřením české sociální a rodinné politiky na přímé, spotřební náklady péče. Nezohledňují se však, byť těžko empiricky uchopitelné, náklady tzv. ušlých příležitostí. Na těchto nákladech se ale podílejí v drtivé většině ženy [Možný 2006]. Po listopadu 1989 došlo k výraznému růstu ušlých příležitostí, což mělo za následek například snížení zájmů české společnosti o manželství nebo pokles porodnosti [Možný 2006]. Je potřeba zmínit rovněž potřebu zaměstnanosti žen a potřebu zapojení mužů do péče. Bez podpory zaměstnanosti žen a rodinné politiky rovných šancí nevzroste ještě více potřeba institucionální denní péče. Hlas žen tak nebude vyslyšen, čímž bude ovlivněna jejich statusová rovnost i přístup k finančním zdrojům. Státy, ve kterých politiky umožňují ženám skloubit zaměstnání a rodinu, kde existují efektivní systémy péče o děti mladší tří let, a kde díky změnám hodnotových vzorců dochází k zapojování mužů do péče o děti a domácnost, vykazují vyšší míru obecné spokojenosti a nižší míru nespravedlností v oblasti přerozdělování, uznání i reprezentace [srv. *Gender Equality Index 2019*].

Pozitivní trendy v této oblasti můžeme již sledovat i v české společnosti. Globální interakce, které zvýšily počet zahraničních zaměstnavatelů napříč zeměmi, přinesly nové trendy do pracovního trhu a tím zvýšily participaci žen na trhu práce. Zahraniční i české firmy vytvářejí poloviční úvazky, tzv. sdílená místa, nabízejí hlídání dětí v domácnostech, či provozují firemní dětské skupiny a školky [Benešová 2013]. Poloviční úvazky jsou, ale z dlouhodobého hlediska v kontextu České republiky, stále ekonomicky nevýhodné. Zaměstnanost žen sice roste, existuje větší počet dohod o pracovní činnosti a polovičních úvazků, dochází tím, ale k mylnému dojmu, že se korporace, nabízející částečné úvazky, podílejí na odstranění nespravedlností pro ženy na trhu práce [Český statistický úřad 2019: 155]. Ve skutečnosti jsou za tím pouze náklady na pracovní sílu, které ovlivňují konkurenceschopnost nadnárodních gigantů a ženy dostávají nižší mzdu. Liberalizace mezinárodního obchodu a nadnárodní korporace sídlící v zemích EU oslabily role národních států, které postupně ztrácejí vliv na chod národní ekonomiky. Přesun výroby do oblastí s levnější pracovní silou donutily nejen ženy přijímat nedostatečně finančně ohodnocované práce. Následkem je vyšší vzdělanost a zaměstnanost žen v rámci v ČR i EU, která ale nezaručuje rovný příjem s mužem. Poloviční úvazky, či odchod z pracovního prostředí i méně než na rok, může mít dlouhodobé negativní důsledky na kariéru žen a tím na jejich celoživotní výdělek. Rozdíl mezi příjmy pak v České republice činí v průměru 21 %, čímž se řadíme, vyjma Estonska, k zemím s nejvyšší pay gap v Evropě [Český statistický úřad 2019: 178]. Jak uvádí předsedkyně ČSÚ Iva Rischelová: „Největší rozdíl mezi příjmy obou pohlaví vzniká v momentě, kdy se ženy vracejí do zaměstnání po mateřské. Obtížně pak konkurují mužům, kteří svou kariéru nepřerušili“ [Český statistický úřad 2017].

Poskytnutí kvalitní institucionální péče o děti mladší tří let, by dle OECD, Světové banky i OSN mělo zlepšit postavení pečujících na trhu práce a zvýšit jejich zaměstnanost. Pozitivním trendem v české společnosti je i vzrůstající počet zařízení poskytující tzv. nerodinnou péči (dětské skupiny, mikrojesle) [OECD 2017]. U dětí mladší tří let se o službách nerodinné péče hovoří právě v přímé souvislosti s požadavkem rodičů sladit rodinný

a pracovní život [Kubalčíková – Váľková 2017: 91]. Tyto skupiny jsou provozovány mimo režim školského zákona a ke 2. 5. 2018 existovalo v ČR 645 dětských skupin a 71 mikrojeslí s celkovou kapacitou 8722 dětí. Oproti roku 2017 došlo k 30% nárůstu počtu zařízení těchto typů [Barvíková et al. 2018: 13]. K 31. 12. 2020 existovalo v ČR 1000 dětských skupin a 102 mikrojeslí s celkovou kapacitou 16 500 dětí [Zykanová – Janhubová 2020]. Vidíme pozitivní trend a nárůst počtu zařízení, stále se ale Česká republika řadí v rámci Evropské ke státům s nejnižší dostupností denní institucionální péče o děti mladší tří let.¹¹

V oblasti spravedlnosti péče se tedy jeví jako prakticko-politické východisko pokračování v trendu zvyšování zaměstnanosti žen, která úzce souvisí s požadavkem zvýšení počtu zařízení institucionální denní péče o děti mladší tří let. Argumentem proto je fakt, že pokud by stále vzrůstala zaměstnanost žen a rozšiřovaly se možnosti obou rodičů pracovat a efektivně sladovat rodinný a pracovní život, na daních by se vybrala částka přesahující náklady na institucionální péči. Náklady na nových 15 000 míst v jeslích a mikrojeslích by dle odhadu činily 922,8 milionu, nebo 1,38 miliardy. Na odvodech rodičů by se v případě dostupnosti této péče vybralo až 1,57 miliardy do státního rozpočtu [ČTK 2020].

Současný trh práce a institucionální systém péče o děti mladší tří let je nicméně formován normami, které dávají vzniknout nerovnostem v této oblasti. Zneuznání a podhodnocení neplacené péče o děti mladší tří let v současné společnosti je odrazem genderových vztahů, které stojí na historickém, patriarchálním základu, což způsobuje, proč mají ženy větší zastoupení a sehrávají jinou roli v neplacených, tzv. reprodukčních sektorech. Z toho plynou strukturální a diskriminační síly, jejichž vinou současné nastavení trhu práce nezohledňuje ekonomický příspěvek neplacené péče o děti mladší tří let v ekonomice státu.¹² Přesto, že je poptávka po pracovní síle žen na vzestupu, zastaralé normy a hierarchie podporují rozdělení činností a trh práce na základě pohlaví a neodstraňují související nespravedlnosti [Leopold 2015].

Existují i další pozitivní prvky sociální reality a současných politických i institucionálních opatření, které by při správném rozvíjení mohly být přínosem pro řešení zkoumané problematiky. Jedním z hlavních cílů Strategie Evropa 2020 [Strategie Evropa 2020] je zlepšení rovnováhy mezi pracovním a soukromým životem. Snahou je vymanění žen z domácností, nejistých zaměstnání s nízkým společenským statutem a polovičních úvazků. Mužů z náročných povolání, při kterých se nemohou plně podílet na životě a výchově vlastních dětí. Tato změna, dle této vize, vyžaduje hlubokou změnu v politice zaměstnanosti a ve způsobu, jak v současné době fungují samotné podniky – zaměstnavatelé. Zásadní jsou v tomto ohledu změny na obecních, regionálních a národních úrovních, které se pokusí promyšlením a diskusí o problematice péče o děti mladší tří let, odklonit od tradičního modelu mužského živitele a podpořit zaměstnanost žen.

To úzce souvisí s rozdělením pracovních a rodinných povinností, které by mělo být rovnoměrné. Dalším nezbytným krokem je právě investice do veřejných služeb včetně cenově dostupné a kvalitní institucionální péče o děti mladší tří let a podpora mužů v čerpání rodičovské dovolené. Vzrůstající počet zařízení rané péče o děti mladší tří let a zlepšení přístupu k péči o děti mladší tří let pomáhá k zmírnění rozdílů v odměňování žen

¹¹ Od roku 2024 budou tyto skupiny nahrazeny jeslemi s celkovou kapacitou 15 000 dětí, přičemž podle analýzy ministerstva práce nyní chybí až 20 000 míst pro děti do tří let [Zykanová – Janhubová 2020].

¹² V případě, že by byla neplacená práce, kterou vykonávají ženy v domácnostech a péče o děti mladší tří let o děti finančně hodnocena, představovala by 10–39 % celkové hrubé domácí produkce [Budlender 2008: 38].

a mužů a snižuje pravděpodobnost, že pečující nebude schopen plně participovat na chodu společnosti [srv. *OECD 2017, 2018, 2020*].

Ruku v ruce s výše zmíněnými prakticko-politickými návrhy by mohlo docházet k postupnému nabourávání současných norem české společnosti a úzu tradiční rodiny.¹³ Těch norem, které stále rozdělují ženské a mužské postavení v intimní sféře rodiny i v rámci celé společnosti [Mahon 2016]. Tradiční vzorce rodiny, dělbý práce a péče, ale ztrácí v současné české společnosti na platnosti. Jsou kladeny stále větší nároky na finanční zajištění rodiny ze strany obou rodičů, a jak vyplývá z dostupných dat, v současném trendu ekonomizace společnosti, není většina českých rodin schopna tuto uživit z jediného příjmu [Höhne – Kuchařová – Palonciová 2016].

Ze stejných ale dat rovněž vyplývá, že pouze 10–15 % rodičů by upřednostnilo nárůst péče o malé děti, což by matkám dovolilo návrat do zaměstnání a zaručilo příjem do rodinného rozpočtu. To potvrzuje předpoklad rigidních norem české společnosti a tradičního modelu rodiny, který (ne)spravedlnosti v oblasti péče o děti mladší tří let strukturuje. Tři čtvrtiny rodičů se přiklání k větší finanční podpoře ze strany státu [Höhne – Kuchařová – Palonciová 2016], což podporuje ekonomickou závislost žen, jejich nižší sociální status a omezuje možnosti reprezentace. S prakticko-politickými změnami musí tedy docházet ke změnám normativity a normativních modelů úvah o sociální spravedlnosti v oblasti péče o děti mladší tří let. Návrhem změn normativity je zejména společenská diskuse o těchto tématech, větší vliv odborné veřejnosti na politických a rozhodovacích opatřeních českého státu, s důrazem na příklady „dobré“ praxe okolních států Evropské unie. Na úrovni primární a sekundární socializace pak vidíme prostor v edukaci obyvatelstva nabouráváním stereotypních schémat u dalších generací českých občanů.

6. Institucionální péče – přístup Evropské unie

Evropská unie dlouhodobě upozorňuje na fakt, že vzrůstající počet systémů denní institucionální péče o děti mladší tří let má pozitivní dopad na všechny tři řády nespravedlností [viz *Eurostat 2020*]. Tento progres není stále, přes výše zmíněné pozitivní trendy, v České republice dostačující. V rámci Evropské unie nicméně, dle dostupných dat [Eurostat 2020], institucionální péče o děti mladší tří let prokazatelně zvýšila příležitosti pro matky na trhu práce.

„Přínos rané péče o děti mladší tří let pro dítě je závislý na tom, zda raná péče o děti mladší tří let působí jako doplněk, náhrada mateřské péče o děti mladší tří let a na kvalitě domácího prostředí. Největší pravděpodobnost docházky do zařízení rané péče o děti mladší tří let mají děti matek s vysokoškolským vzděláním a matek samoživitelek“ [Per-told – Zapletalová 2018: 13]. Z výše citované studie i dalších studií [např. Höhne 2008; Bičáková – Kalíšková 2015] vyplývá, že u osob ze slabšího sociálního prostředí je obecně velmi nízká důvěra v institucionalizaci péče o děti mladší tří let. Je rozšířena obava, že jesle

¹³ Tradiční model rodiny se váže k období před nástupem kapitalismu a moderní společnosti. Rodina byla silně hierarchizována, otec byl živatelem a matka pečovatalkou a hospodyní, finančně i emočně závislou na manželovi. Jak tvrdí Hana Maříková ze Sociologického ústavu Akademie věd ČR, která se věnuje sociologii rodiny, tradiční model odporuje duchu modernity, která má vytvářet svobodné a nezávislé jednice. Přesto, jak Maříková tvrdí, model tradiční rodiny u nás v období péče o děti mladší tří let, realizuje většina lidí. Dokonce vícekrát za sebou, dle počtu dětí v rodině [Lutherová – Maříková – Válková 2017].

a obdobná zařízení nejsou v zájmu dítěte a mohou na ně mít škodlivý vliv. Stejně závěry pak vyplynuly i z průzkumu veřejného mínění na vybudování tzv. mikrojeslí a umístování dětí mladších tří let do tohoto typu zařízení v České republice, kdy přes 50 % rodičů by nedalo své dítě do institucionální péče právě z těchto důvodů [Barvíková et al. 2018: 46]. To odporuje strategii Evropské unie, kde je naopak zájem o institucionální péči a její dostupnost pro děti mladší tří let na vyšší úrovni.

Ze studie Evropské komise 2018 [Evropská komise 2018] vyznívá, že v rámci celé Evropské unie zařízení institucionální denní péče o děti mladší tří let navštěvuje v průměru 32,9 % dětí. Na Islandu, v Lucembursku nebo v Nizozemí je míra zápisu dětí do systému rané péče o děti mladší tří let zhruba 60 %. V České republice je to pouhých 4,7 %, čímž se řadíme mezi státy s nejnižší návštěvností zařízení péče o děti mladší tří let v rámci Evropy.¹⁴

Esencialismus a převzatý patriarchální úzus totiž velí ženám, zejména v zemích bývalého východního bloku, zůstat s dětmi doma po co nejdélnější možnou dobu [Pertold – Zapletalová 2018]. To je patrné i ve faktu, že zatímco podíl dětí v předškolních zařízeních po dovršení věku tří let je, v rámci zemí Evropské unie, velmi vyrovnaný, u rané institucionální péče o děti mladší tří let do tří let věku existují takto velké rozdíly.¹⁵

Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu (IDEA) zkoumal přes sto třicet tisíc dětí, aby došel k závěru, že institucionální péče o děti mladší tří let je veskrze pozitivním trendem, a to zejména u dětí ze znevýhodněných rodin. Po jazykové a sociálně-emoční stránce dochází naopak k vyrovnání hendikepu, který pochází z rodinného prostředí. Rané vzdělávání má, dle studie, nesčetné výhody, včetně lepších výsledků socializace dětí z odlišných ekonomických prostředí [Pertold – Zapletalová 2018]. Ukázali jsme, že přes vzrůstající trend jsou stále patrné propastné rozdíly mezi poskytováním institucionální péče o děti mladší tří let v jednotlivých vybraných zemích Evropské unie [Evropská komise 2018] a že Evropská unie jde jednoznačně cestou rozšiřování denní institucionální péče o děti mladší tří let, při snaze zmírňovat nespravedlnosti a nerovnosti na tomto poli. Budoucím trendem české společnosti by tak měl být, z našeho hlediska, podobný přístup k této problematice, neboť jak vyplývá z analyzovaných dokumentů, zvýšení dostupnosti tohoto typu péče zmírňuje nespravedlnosti v oblasti přerozdělování, uznání a reprezentace.

7. Nápravy nespravedlnosti v péči o děti mladší tří let – normativní hledisko

Větší počet částečných úvazků, nejrůznější doplňující strategie programů sociální podpory, regulace trhu práce ani minimální mzda nejsou schopny odstranit znevýhodnění. Spravedlnost péče o děti mladší tří let by neměla být spojena pouze s ekonomikou a účastí uvnitř pracovních trhů. Redistributivní opatření by měla jít ruku v ruce s uznáním a politickou reprezentací. Hochschild vidí následující řešení: „Jednou z možností, jak zvýšit

¹⁴ Hůře je na tom pouze Slovensko s 0,5 % dětí ve věku do tří let v institucionálním zařízení denní péče [Evropská komise 2018: 10].

¹⁵ V rámci České republiky je i mezi odborníky jako jsou například psychologové Jaroslav Šturma, Helena Klímková, Marie Zápecová, prosazována výlučná péče o děti mladší tří let matky do 3 let věku dítěte, byť nejsou jejich závěry o škodlivosti institucionální péče o děti mladší tří let podloženy průkaznými studiemi. Naopak mezinárodní vědecké studie nepodporují mýtus, že je institucionální péče o děti mladší tří let škodlivá [Hašková, Saxonberg (ed.), Mudrák 2012: 34–37].

hodnotu péče, je zapojit do ní otce. Pokud by se muži na celém světě podíleli na péči o rodinné příslušníky, péče by byla široce rozšířená a nebyla by na dolní příčce třídního společenského žebříčku“ [Hochschild 2008: 125]. Samotné rozšiřování institucionální péče o děti mladší tří let je jedním z důležitých faktorů pro spravedlnost v této oblasti, ale tou hlavní výzvou je postupné narušení stávajících struktur nespravedlnosti, jímž je patriarchální založení národních států a jejich norem [Lash – Featherstone 2012].

Právě uznání péče o děti mladší tří let je jedním z faktorů prosperity společnosti. Nebude-li péče o děti mladší tří let obecně uznávána jako plnohodnotná aktivita a nebude-li pečujícím poskytována rovná sociální, finanční podpora, s rovnou účastí na politickém dění ve společnosti, bude docházet ke stálému znevýhodňování pečujících, čímž dochází k narušení jejich osobní identity [srv. Honneth 1995]. Na uznání spočívá výchova sebevědomých jedinců, kteří budou participovat na životě společnosti, kteří se zúčastní ekonomického rozvoje a v ideálním případě se budou zasazovat o změnu stávajících struktur. „Struktury omezení zahrnují soubory distribuce majetku, pravidel, norem a preferencí, které poskytují některým více svobody a možností získat určité výhody než jiným“ [Young 2010: 144]. Postupnou změnou těchto struktur dojde k proměně norem. Péče o děti mladší tří let by tak měla být schopna naplňovat nové vlastnosti a vztahy, které nebudou odrážet mnohoúrovňové nespravedlnosti, jak tomu bylo doposud.

Afirmativními změnami v přístupu k péči procházíme i dnes, je nutné o nich ale více otevřeně hovořit a hledat dílčí řešení, které budou mít vliv na budoucí národní, mezinárodní i globální sociální a rodinnou politiku. V rámci Evropské unie vidíme posun jak v legislativě, tak v přerozdělování finančních zdrojů. Sociální programy jednotlivých států, politické přístupy, měnové politiky i globální korporace přinášejí alternativy do systému péče o děti mladší tří let a podporují rozvojové sociální cíle. Stále bohužel ne v takové míře, aby došlo zásadnímu odstranění nerovností, jež souvisejí s péčí o malé děti a zaměstnáváním žen [OECD 2017, 2018, 2020]. Cílem participační parity není nicméně v tomto ohledu odstranění nespravedlností, ani tvorba a legitimizace konkrétních norem společnosti, ale snižování genderové nerovnováhy, která se v politice péče o děti mladší tří let dnes vyskytuje, a to takovým způsobem, že upozorní na propast mezi ideálním a skutečným, díky čemuž dokážeme lépe nespravedlnosti identifikovat.

Spravedlnost na úrovni přerozdělování, uznání a politické reprezentace, jež zastřešuje pojem participační parity, má tak za úkol zpochybňovat stávající normy společenského aparátu a rozkrývat nespravedlnosti. Mezi ty patří nízká edukace obyvatel, zneuznání hodnoty péče o děti mladší tří let pro společnost, malá podpora rodinné politiky, chybějící institucionální opatření zajišťující, neflexibilní rodičovská dovolená, nezapojení otců do péče o děti mladší tří let ad. Dobře fungující programy redistribučního sociálního pojištění a instituce veřejné péče o děti mladší tří let dokážou nespravedlnosti, se kterými se pečující potýkají ve všech sférách svého života. Investice do těchto programů pomáhají kultivovat budoucí pracovní sílu, zajišťovat dlouhodobou hospodářskou konkurenceschopnost a zajišťovat rozvoj zdravých sebevědomých jedinců, kteří budou formovat budoucí společnost.

Nový úhel pohledu na existující nespravedlnosti z hlediska participační parity je prostorem pro emancipaci a narušení zažitých normativních ideálů. Důležité je v tomto ohledu při posuzování požadavků spravedlnosti zohledňovat nároky na rovné přerozdělování, uznání rovný politický hlas. Právě ten může ovlivňovat předchozí dva nároky tím

způsobem, že je-li tato politická reprezentace chápána obecněji jako občanská angažovanost, je rovný hlas všech členů společnosti velkým přínosem pro podporu participacní parity. Rovná reprezentace je totiž důležitým aspektem v budování sebevědomí a důstojnosti členů společnosti, které je nutnou podmínkou pro tvorbu spravedlivějších norem v oblasti péče o děti mladší tří let. Problematické je ale v tomto ohledu politické mlčení, které může vyplývat z lhostejnosti nad stávajícími nespravedlnostmi v oblasti péče o děti mladší tří let. Na jedné straně v současné době stojí skupina, jež je znevýhodněna a jež má velký zájem o změnu norem a institucí ve společnosti, tedy pečující o děti mladší tří let, na druhé straně skupina, která je spokojena nebo lhostejna k aktuálnímu stavu rodinné politiky v této oblasti. Vyšší politická participace je přitom spjata se socioekonomickým statutem, kam spadá právě druhá skupina, samotná rovná reprezentace tedy nemůže zaručit za změnu společenských norem. K tomu je nutné opět se zaměřit na uznání jedinců a jejich ekonomické přerozdělování, čímž se nám kruh uzavírá.

Závěr

Problematika péče o děti mladší tří let je na poli sociální kritiky velmi významným a dlouhodobým tématem, které by mělo být dále analyzováno. Obsahuje totiž, jak bylo ve studii ukázáno, struktury podřízení a genderové nerovnosti na úrovni přerozdělování, uznání a politické reprezentace. V souladu s kritickou metodologií byly vytyčeny pozitivní a negativní přístupy k péči v rámci České republiky. Pokusili jsme se objasnit, jakými afirmativními opatřeními by se mohla současná rodinná a institucionální opatření ubírat, aby došlo ke zmírnění znevýhodnění pečujících osob. Podmínky spravedlnosti v oblasti péče o děti mladší tří let by měly být nahlíženy z hlediska možností rovné participace na životě společnosti, které jsou spojené se statusovým ohodnocením, ekonomickou rovností a politickým hlasem, který bude poskytnut všem dotčeným.

Stávající normy společnosti odstraňují formy znevýhodnění, které se přímo týkají osob pečujících o děti mladší tří let pouze samostatně v rámci národních států, přičemž tento rámec pozbývá v dnešní době platnosti. Je proto dobré problematiku nespravedlnosti v oblasti péče o děti mladší tří let promýšlet v novém rámci v kontextu globálních interakcí. Tento nový pohled přináší Nancy Fraser, která činí posun od stávajícího keynesiánské-westfálského rámce směrem k novému globálnímu uspořádání, kde je nezbytně nutné, vedle přerozdělování a uznání, poskytovat všem, kteří jsou zahrnuti do péče, nezávisle na hranicích národních států možnost vyjádřit se k politickým rozhodovacím procesům.

Nespravedlnosti péče o děti mladší tří let byla ve studii chápána jako komplex na sobě nezávislých podřízeních, které je nutné promýšlet v jejich celku, jelikož sama (ne)spravedlnost není jednodimenzionální. Takto revidovaná trojdimenzionální teorie spravedlnosti nabídla pohled na problematiku péče o děti mladší tří let v oblasti zneuznání, nerovné redistribuce a nerovné politické reprezentace. Ve studii byly nespravedlnosti péče o děti mladší tří let nahlédnuty prizmatem trojdimenzionální teorie Nancy Fraser. Ve třech dimenzích nespravedlnosti, jsme pomocí metodologie kritické teorie, našli negativa v oblasti péče o děti mladší tří let v České republice. Ta spočívají zejména v nedostatečném počtu institucionálních zařízení péče o děti mladší tří let a v souvisejících nespravedlnostech, které ovlivňují status pečujících, jejich uplatnění na trhu práce i možnosti sladování práce a rodiny. Poté jsme zmínili pozitivní trendy a afirmativní kroky, které se

v české společnosti vyskytují. Společně s příkladem pozitivních trendů v Evropské unii jsme nakonec stanovili prakticko-politická opatření, která by mohla důsledky nerovností ve třech řádech nespravedlností zmírňovat. Vedle afirmativních kroků a požadavku na navýšení počtu míst v zařízení institucionální péče o děti mladší tří let, byl vznesen rovněž požadavek na normativní kroky, které by mohly být schopny narušovat hodnotové vzorce české společnosti.

Literatura

- Barvíková, Jana, et al. [2018]. *Průzkum veřejného mínění na vybudování tzv. mikrojeslí a umístování dětí mladších tří let do takového zařízení služeb péče o děti* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné z: <<https://mikrojesle.mpsv.cz/index.php/vystupy-z-projektu>>.
- Bičáková, Alena – Kalíšková, Klára [2015]. *Od mateřství k nezaměstnanosti: Postavení žen s malými dětmi na trhu práce*. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR.
- Benešová, Jana [2009]. *[S]ladíme s Kašparem aneb Příklady vstřícných firemních opatření 2013*. Liberec: Centrum Kašpar.
- Berk, Sarah Fenstermaker [1985]. *The Gender Factory. The Apportionment of Work in America Household*. New York: Plenum Press.
- Bubeck, Diemut Elisabet [1995]. *Care, Gender, and Justice*. Wotton-under-Edge: Clarendon Press.
- Budlender, Debbie [2008]. The Statistical Evidence on Care and Non-Care Work across Six Countries. *United Nations Research Institute for Social Development* 17. 12. 2008 [online]. Dostupné z: <<http://www.unrisd.org>>.
- Búriková Sekeráková, Zuzana [2017]. *Panie k deťom a na upratovanie: podoby platenej práce v domácnosti*. Brno: Masarykova univerzita.
- Butler, Judith [2008]. Sexual politics, torture, and secular time. *The British Journal of Sociology* 59 (1): 1–23.
- Cagliari, Paola – Barozzi, Angela – Giudici, Claudia [2004]. Thoughts, theories and experiences for an educational project with participation in Children in Europe. *Children in Europe* 6 (1): 28–40.
- Clark, Alison – Moss, Peter [2005]. *Spaces to Play: More listening to young children using the Mosaic approach*. London: National Children's Bureau.
- Cohen, Gerald Alan [2008]. *Rescuing Justice and Equality*. Harvard: Harvard University Press.
- Český statistický úřad [2017]. *České ženy berou nižší mzdy* [online]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz>>.
- Český statistický úřad [2019]. *Zaostřeno na ženy a muže 2019* [online]. Dostupné z: <https://www.czso.cz>.
- ČTK [2020]. *V Česku se znovu rozšíří jesle, do roku 2024 nahradí dětské skupiny, schválila vláda* [online]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/v-cesku-se-znovu-rozsiri-jesle-nahradi-detske-skupiny-schval/r~99e3af4acaa411ea8972ac1f6b220ee8/>.
- D'Addio, Anna, Christina – D'Ercole, Marco, Mira [2005]. Trends and Determinants of Fertility Rates. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers* 27 [online]. Dostupné z: <<https://www.oecd-ilibrary.org>>.
- Del Boca, Daniela – Locatelli, Marilena [2006]. The Determinants of Motherhood and Work Status: A Survey. *IZA Discussion Paper* 2414 [online]. Dostupné z: <<https://www.researchgate.net>>.
- Ettlerová, Sylva [2006]. Dostupnost služeb péče o děti předškolního věku. Příspěvek na konferenci MPSV. *Komplexní rodinná politika jako priorita státu aneb je ČR státem přátelským k rodině?* Praha.
- Ettlerová, Sylva [2006a]. Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů zaměstnavatelů. In: Jurajda, Štěpán – Kuchařová, Věra – Machovcová, Kateřina, et al. *Kariéra, rodina, rovné pořídělosti. Výzkum postavení žen a mužů na trhu práce*. Praha: Gender Studies.
- Ettlerová, Sylva [2006b]. *Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace*. Praha: VÚPŠV.
- Ettlerová, Sylva [2007]. Dostupnost služeb péče o děti předškolního věku. *Práce a sociální politika* 4 (1): 90–102.
- European Institute for Gender Equality [2019]. *Gender Equality Index 2019. Work-life balance* [online]. Dostupné z: <<https://eige.europa.eu>>.

- Eurostat [2020]. *Míra nezaměstnanosti podle pohlaví a věku* [online]. Dostupné z: <<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/teilm020/default/bar?lang=en>>.
- Evropská komise [2018]. *Report from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions*. Dostupné z: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0273&from=EN>>.
- Ezzeddine, Petra, et al. [2014]. *Migrantky a nájemná práce v domácnosti v České republice*. Praha: Sdružení pro integraci a migraci.
- Fraser, Nancy [1998]. *Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition, Participation*. Berlin: WZB.
- Fraser, Nancy [2004]. *Reframing justice*. Amsterdam: The Department of Philosophy of the University of Amsterdam.
- Fraser, Nancy – Honneth, Axel [2004]. *Prerodělování nebo uznání?*. Praha: Filosofía.
- Fraser, Nancy [2007]. *Rozvíjení radikální imaginace. Globální přerodělování, uznání a rerezentace*. Praha: Filosofía.
- Fraser, Nancy [2010]. *Scales of Justice. Reimagining Political Space in a Globalizing World*. New York: Columbia University Press.
- Fraser, Nancy [2016]. Capitalism's Crisis of Care. *Dissent* 63 (4): 30–37.
- Fraser, Nancy [2016a]. Contradictions of capital and care. *New Left review* 7 (1): 99–117.
- Fraser, Nancy [2017]. Crisis of Care? On the Social-Reproductive Contradictions of Contemporary Capitalism. In: Bhattacharya, Tanmoy (ed.). *Social Reproduction Theory. Remapping Class, Recentring Oppression*. London: Pluto Press, s. 21–37.
- Gilliganová, Carol [2001]. *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál.
- Hašková, Hana – Saxonberg Steven (ed.) – Mudrák, Jiří [2012]. *Péče o nejmenší. Boření mýtů*. Praha: SLON.
- Held, Virginia [2016]. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofía.
- Hoem, Jan M. [2006]. Proč má Švédsko tak vysokou porodnost? *Demografie* 48 (4): 241–250.
- Höhne, Sylva – Kuchařová, Věra – Palonciová, Jana [2016]. *Rodiny s dětmi v České republice. Sociodemografická struktura, finanční a materiální podmínky*. Praha: VÚPSV.
- Hochschild, Arlie Russel [2008]. Láska a zlato. Globální řetězce péče o děti mladší tří let. In: Marek Hrubec (ed.). *Sociální kritika v éře globalizace. Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů*. Praha: Filosofía, s. 107–128.
- Honneth, Axel [1995]. *The Fragmented World of the Social. Era in Social and Political Philosophy*. New York: Sunny Press.
- Honneth, Axel [1996]. *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Polity Press.
- Honneth, Axel [2007]. *Disrespect. The Normative Foundations of Critical Theory*. Cambridge: Polity.
- Höhne, Sylva – Kuchařová, Věra – Palonciová, Jana [2016]. *Rodiny s dětmi v České republice. Sociodemografická struktura, finanční a materiální podmínky*. Praha: VÚPSV.
- Hrubec, Marek [2008]. *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*. Praha: Filosofía.
- Hrubec, Marek (ed.) [2008] *Sociální kritika v éře globalizace. Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů*. Praha: Filosofía.
- Kalitová, Kristina [2021]. *Sociální nespravedlnost v éře globalizace*. Praha: Pavel Mervart.
- Kammerman, Sheila B., et al. [2003]. Social Policies, Family Types and Child Outcomes in Selected OECD Countries. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers* 6 [online]. Dostupné z: <<https://www.oecd-ilibrary.org>>.
- Kammerman, Sheila B. – Gatenio Gabel, Shirley [2006]. *Social Protection for Children and their Families: A Global Overview* [online]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/252379123_Social_Protection_for_Children_and_their_Families_A_Global_Overview.
- Křížková, Alena – Dudová, Radka – Hašková, Hana – Maříková, Hana – Uhde, Zuzana (ed.) [2008]. *Práce a péče*. Praha: SLON.
- Kubalčíková, Kateřina – Válková, Jana [2017]. Providing care services: strategies of key actors in childcare and eldercare in the Czech Republic. In: Syrovátka, Tomáš – Válková, Jana. *Understanding Care Policies in Changing Times: Experiences and Lessons from the Czech Republic and Norway*. Brno: Centre for the Study of Democracy and Culture / Masaryk University, s. 87–114.

- Lash, Scott – Featherstone, Mike [2012]. *Recognition and Difference*. New York: SAGE Publications Ltd.
- Leopold, Les [2015]. *Runaway Inequality. An Activist's Guide to Economic Justice*. New York: Labour Institute Press
- Lutherová, Soňa – Maříková, Hana – Váľková, Jana [2017]. Childcare Preferences of Parents in the Czech Republic and the Slovak Republic. *Sociológia* 49 (3): 285–309.
- Lynch, Kathleen – Baker, John – Lyons, Maureen [2009]. *Affective Equality. Love, Care and Injustice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mahon, Rianne [2016]. Early Childhood Education and Care. In: Kaldor, Mary – Rangelov, Iavor (ed.). *The Handbook of Global Security Policy*. Chichester: Wiley Blackwell, s. 222–241.
- Matějček, Zdeněk [2005]. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada.
- Matějková, Barbora – Palonciová, Jana [2003]. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Matějková, Barbora – Palonciová, Jana [2004]. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II*. Praha: VÚPSV.
- Meagher, Gabrielle – Szebehely, Marta [2008]. Equality in the social service state: Nordic childcare models in comparative perspective. In: Kvist, Jon – Fritzell, Johan (ed.). *Changing Social Equality: The Nordic Welfare Model in 21st Century*. Bristol: Policy Press, s. 119–143.
- Mitchell, Eva – Hamplová Dana (ed.) – Chaloupková, Jana – Kotýnková, Magdalena [2012]. *Kdo se (po) stará? Dítě mezi rodinou, státem a trhem*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Možný, Ivo [2006]. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Neyer, Gerda [2003]. *Family Policies and Low Fertility in Western Europe*. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research.
- OECD [2011]. *Doing Better for Families, Enrolment in childcare and pre-school 2019* [online]. Dostupné z: <<https://www.oecd.org>>.
- OECD [2017]. *Starting Strong 2017: Key OECD Indicators on Early Childhood Education and Care* [online]. Dostupné z: <<https://www.oecd.org>>.
- OECD [2018]. *Education at a Glance 2018: OECD Indicators* [online]. Dostupné z: <<https://www.oecd.org>>.
- OECD [2020]. *Education at a Glance 2020: OECD Indicators* [online]. Dostupné z: <<https://www.oecd.org>>.
- Pertold, Filip – Zapletalová, Lucie [2018]. *Komu školka (ne)pomůže? Zkušenosti ze série reforem předškolní péče o děti mladší tří let v Německu*. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR.
- Pitkin, Hanna [2017]. Commentary: The Paradox of Representation. In: Pennock, Ronald J. (ed.) – Chapman, John. *Representation*. W. New Jersey: Transaction Publishers, s. 38–42.
- Pollak, Johannes, et al. [2009]. On Political Representation: Myths and Challenges. *RECON Online Working Papers* 3 [online]. Dostupné z: <https://ideas.repec.org/p/erp/reconx/p0042.html>.
- Rákosník, Jakub [2009]. Sociální stát jako kategorie výzkumu historické sociologie. *Historická sociologie* 1 (1): 65–79.
- Sociologický ústav AV ČR. *Jak Češi tráví čas?* [2016] [online]. Dostupné z: <https://www.promenyceske.spolecnosti.cz>.
- Standing, Guy [2009]. *Work after Globalization: Building Occupational Citizenship*. Northampton: Edward Elgar Publishing Inc.
- Strategie Evropa 2020 [2020] [online]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/evropske-zalezitosti/evropske-politiky/strategie-evropa-2020/cr/eu-2020-a-cr-78696>.
- Šturma, Jaroslav – Prekopová, Jiřina [2012]. *Výchova láskou*. Praha: Portál.
- Tronto, Joan C. [2013]. *Caring democracy: markets, equality, and justice*. New York: New York University Press.
- Young, Iris Maria [2010]. *Proti útlaku a nadvládě. Transnacionální výzvy politické a feministické teorii*. Praha: Filosofia.
- Zykanová, Tamara – Janhubová, Kristýna [2020]. *Analýza dostupnosti zařízení péče o děti v předškolním věku. Se zaměřením na mateřské školy a dětské skupiny*. Praha: Oddělení evaluací MPSV.

Kristina Kalitová působí na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity. Oborově se zaměřuje na sociální filozofii, gender a problematiku péče o děti mladší tří let.